

CULTURA MUZICALĂ ÎN MAREA LAVRĂ A NEAMȚULUI

MUSICAL CULTURE IN THE GREAT NEAMȚ MONASTERY

LA CULTURE MUSICALES DANS LA GRANDE MONASTÈRE DE NEAMȚ

Prof. drd. pr. Viorel Romus LAIU¹

Rezumat: Biblioteca Mănăstirii Neamț, care își are începuturile la sfârșitul secolului al XIV-lea (1367), fiind considerată cea mai veche din țară, a păstrat diferite valori culturale și spirituale, printre care: 31 de manuscrise muzicale de tradiție bizantină numite grecești și, la fel, 23 de manuscrise românești.

Tradiția muzicală nemțeană merită cu prisosință o „pagină” realizată pe baza manuscriselor nemțene existente aici, ori răspândite de aici, pentru că ele, manuscrisele, sunt o arhivă de comori ascunse, izvorâte din inima și gândirea înaintașilor noștri. Cu regret trebuie să recunoaștem că valorile muzicale psaltice nemțene au fost date uitării pentru multă vreme, și nici acum nu se înghesuie prea mulți să le interpreteze, pe motiv că sunt „prea grele” sau că „nu mai sunt la modă!” Nouă, românilor, ni se potrivește foarte bine dictonul latin: „Si sile mus nobis, de nobis ipsis silemus” - dacă noi tăcem, despre noi înșine tăcem.

Cuvinte cheie: mănăstirea Neamț, Paisie, tradiție bizantină, seminar monahal, bibliotecă

Abstract: The library of Neamț Monastery, which has its beginnings at the end of the 14th century (1367), being considered the oldest in the country, has preserved various cultural and spiritual values, including: 31 musical manuscripts of Byzantine tradition called Greek and, similarly, 23 Romanian manuscripts. The musical tradition of Neamț county fully deserves a “page” made on the basis of the manuscripts existing here, or spread from here, because they, the manuscripts, are an archive of hidden treasures, springing from the heart and thought of our ancestors. Regretfully, we have to admit that the psaltic musical values of Neamț County have been forgotten for a long time, and even now only few people want to interpret them, on the grounds that they are “too difficult” or that “they are no longer up-to-date!” The following Latin saying fits us, Romanians, very well: “Si sile mus nobis, de nobis ipsis silemus” - if we are silent, we are silent about ourselves.

Key-words: Neamț Monastery, Paisie, Byzantine tradition, library

Resume: La bibliothèque du monastère de Neamț, qui a ses débuts à la fin du 14ème siècle (1367), étant considérée comme la plus ancienne du pays, a conservé diverses valeurs culturelles et spirituelles, notamment: 31 manuscrits musicaux de tradition byzantine appelés grecs et, ainsi que 23 manuscrits roumains. La tradition musicale allemande mérite une “page” réalisée en s'appuyant sur des manuscrits allemands existant ici, ou diffusés d'ici, car eux, les manuscrits, sont une archive de trésors cachés, jaillissant du cœur et de la pensée de nos précurseurs. Il faut admettre avec regret que les valeurs musicales psalmiques germaniques ont été oubliées depuis longtemps, et même maintenant peu de gens se pressent pour les interpréter, sous prétexte qu'elles sont «trop lourdes» ou qu'elles «ne le sont plus». à la mode!” Pour nous Roumains, le dicton latin nous convient très bien: «Si sile mus nobis, de nobis ipsis silemus» - si nous gardons le silence, nous nous taisons de nous-mêmes.

Mots-clés: monastère de Neamț, Paisie, tradition byzantine, séminaire monastique, bibliothèque

---

¹ Școala Doctorală de Științe Umane, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava; Seminarul Teologic Ortodox „Veniamin Costachi” Mănăstirea Neamț.

Pentru a putea urmări extinderea reformelor paisiene, vom aminti măcar o parte dintre ucenicii lui, despre care putem crede că au dus cu ei inclusiv elementele specifice ale cântării de cult promovate la Mănăstirea Neamț, împodobită în timpul stăreției cuviosului Paisie cu protopsaltul Iosif, cel care se pare că va rămâne cea mai ilustră figură a muzicii bizantine din această vatră de cultură moldavă, creator de școală de interpretare și de creație: Ilarion - egumen de Secu, Sofronie - egumen de Neamț, dascălul Gerantei, trimis de Paisie la Sfântul Sava din București, pentru a învăța limba greacă, dascălul Isaac, Macarie de la Agapia, Galaction de la Hangu, Veniamin de la Bisericiani, Antonie - egumen de la Râșca, Agafton - întemeietorul Voronei, Macarie - egumen de Sihăstria, Rafail de la Hurez, Grigor(i)e de la Căldărușani, Chiriac Râmniceanu de la Căluuiu, Gheorgh(i)e de la Cernica, Arsene, ucenicul moldovean de la Athos, Ieron - egumenul Noului Athos din Caucaz etc. Toți aceștia și bineînțeleș și ucenicii lor, „socoteau ca o mare mulțumire sufletească de a călători măcar o dată în viața lor până la Neamț”². Principalii continuatori ai protopsaltului Iosif, Visarion Protopsaltul³ și Calinic Protopsaltul, pot fi considerați și ei descendenți ai școlii paisiene, mai ales că cel de-al doilea se pare că avea un stagiou athonit. D. Furtună îl consideră și pe Ieromonahul Macarie⁴, „naționalizatorul cântărilor noastre bisericești”, tot un paisian și găsește motivarea prezentei sale la Mănăstirea Neamț tocmai în faptul că aici era centrul paisianismului. Alte argumente ale legăturii lui Macarie cu tradiția muzicală nemțeană întâlnim în *Prefața la Irmologhion* (1823). După ce susține că „podoaba și fericirea unui neam vine din paza legilor strămoșești și din dragostea și râvna cea fierbinte spre sporirea împodobirii neamului”, Macarie amintește, printre dascălii premergători și contemporani din Mănăstirea Neamț, care au tradus cântări în limba română, pe Ilarion, pe Gherontie și pe Isaac.

Cel puțin două sunt planurile evoluției muzicale ce trebuie urmărite în timpul și mai ales după stăreția Cuviosului Paisie, el însuși immortalizat și în cântări religioase, puse în circulație încă din timpul vieții sale, sau imediat după moartea sa:

² D. Furtună, *Ucenicii stareșului Paisie*, București, 1928, p. 50.

³ Diac. Ioan Ivan, *Manuscrisele de musică psaltică de la Mănăstirea Neamț*, în „Părintele Ioan Ivan de la Neamț – Un arhidiacon erudit și un profesor evlavios”, vol. I, București, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, 2009, p. 262.

⁴ Macarie Ieromonahul s-a născut în jurul anului 1770 (datele propuse de biografi sunt cuprinse între 1750 și 1785) și a intrat de tânăr în viața monahală. S-a desăvârșit în meșteșugul cântării cu Constandin, protopsaltul Curții Domnești și a învățat noua semiografie la școala lui Petru Efesiu. A fost profesor al primei școli de muzică în noua notație cu limba de predare română, înființată în București în 1819, și epistat (inspector) peste cele 15 școli de cântăreți din Tara Românească, începând cu anul 1825. În 1829 a plecat în Moldova, unde a fost stareș al Mănăstirii Bârnova, apoi conducător al Școlii de Cântăreți de la Mănăstirea Neamț. În 1834 a revenit la Căldărușani, cu ascultarea de tipograf-corector, apoi director al Tipografiei, până în vara anului 1836, când s-a îmbolnăvit grav. A murit în septembrie 1836, la Mănăstirea Viforâta, unde se și află înmormântat.

Din http://www.stavropoleos.ro/files/costin_moisil_anastasimatarul.rtf (accesat 15 martie 2021).

- 1 - muzica monodică de factură bizantină;
- 2 - muzica de factură corală de influență rusă.

Primul plan se referă la afirmarea școlii muzicale. Corelând anul 1779 - data mutării ca stareț al Mănăstirii Neamț a lui Paisie, „*generalul copiștilor și traducătorilor*”⁵ - cum l-a numit Nicolae Iorga - și 1782 - anul afirmării școlii reprezentată de Iosif Protopsaltul, putem conchide că paisianismul a creat mediul favorabil punerii în valoare a potențialului artistic acumulat în urma unor puternice tradiții de școală muzicală și el se va prelungi mult dincolo de secolul starețului care a dat numele curentului reformator. Ținând cont că într-un domeniu ca cel muzical salturile nu apar decât ca rezultate ale unor acumulări de lungă durată, vom considera că activitatea creatoare a celui mai reprezentativ exponent al școlii muzicale nemțene este continuatoarea unor tradiții mai vechi, a căror culminație era posibilă numai într-un cadru generos ca cel oferit de mișcarea paisiană. S-ar putea ca însuși Iosif Protopsaltul să fi fost atras de generozitatea noului „așezământ” în chinovia nemțeană, unele documente făcând referire la faptul că ar fi venit din altă comunitate monahală, cum probabil va fi atras mai târziu Calinic Protopsaltul, beneficiar al unei experiențe athonite.

Dincolo de climatul spiritual recunoscut, oferit de paisianism dezvoltării muzicale din lavra nemțeană, trebuie menționat și faptul că Iosif Protopsaltul⁶ găsea în starețul său un cunoscător al muzicii practicate în Athos și a rolului acesteia în punerea vieții duhovnicești pe temelii tradiționale.

Practic, în timpul lui Paisie, paleta cântărilor de cult din vatra nemțeană era foarte diversă din mai multe puncte de vedere. În ceea ce privește limba în care sunt copiate în manuscrise și se practică la slujbe, ele apar cu texte românești, grecești, slavonești, rusești. Din punctul de vedere al formei de prezentare ele erau monodice, omofone și plurivocale. Notația întrebuițată era cea cucuzeliană făcând loc celei hrisantice, dar apare și notația liniară armonică. Autorii la care se apela erau recunoscuți psalți bizantini, protopsalți vestiți ai Bisericii din Constantinopol, dinainte, dar mai ales de după cucerirea lui de către turci. Manuscriselor psaltice li se vor adăuga cele liniare, corale după sistemul intrat în tradiția de cult rusească, aspect asupra căruia vom reveni într-un capitol special consacrat evoluției muzicii corale în chinovia paisiană.

⁵ Nicolae Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, Tipografia Mănăstirii Neamțu, 1925, p. 44.

⁶ În *Istoria Mănăstirilor Neamțu și Secu* se scriu următoarele despre Cuviosul Iosif: „În vremea stăreției lui Dometian starețul (1823-1834), care a urmat după Ilarie (1818-1823), foarte mult era împodobită această monastire cu părintele dascălul Iosif ieromonah”. Iar în *Pomelnicul ctitoresc al Sfintei Monasteri Neamț*, se însemnează următoarele despre el: „A adus în Mănăstirea Neamț știința și învățătura musichiei vechi a cântărilor bisericești, pe care le-a paradoxit (predat) la mulți părinți”. <http://www.sfant.ro/sfinti-romani/ieroschimonahul-iosif-protopsaltul-manastirea-neamt-2.html> (accesat 15 martie 2021)

În biblioteca Mănăstirii Neamț se găsesc și astăzi suficiente manuscrise care ne pot da elemente de referință despre cântarea orală⁷. Ele trebuie analizate din perspective muzicologice, oferind date importante pentru conturarea fazei orale a cântărilor de cult, fază care o premerge și apoi se desfășoară în paralel cu cea a cântărilor însoțite de semiografie muzicală bizantină. Amintind doar principalele cărți de cult, octoihuri, mineie, antologhioane, catavasie și a. m. d., pe care se învățau și se practicau cântările liturgice, ne vom îndrepta atenția în acest context asupra unora dintre manuscrisele mănăstirii, care ne pot lărgi perspectiva practicării orale a muzicii bisericești în chinovia nemțeană și în multe așezăminte asemănătoare din țara. Aici vom completa această listă cu un exemplar foarte elocvent al *Slujbei vecerniei de sâmbătă seara și a utreniei pe opt glasuri*. În ea sunt scrise doar textele *Anastasimatarului*, ce se va bucura de atenția deosebită a tuturor celor dintâi realizatori ai variantei în limba română, de la Filothei sin Agăi Jipei - „*personalitate multilaterală (protopsalt, autor de cântări originale, teolog, filolog, caligraf), căruia îi datorăm prima carte de cântări bisericești în limba română, atestată până în prezent: Psaltichia rumânească, (1713), operă magistrală în vremea domniei Sfântului Constantin Brâncoveanu și arhipăstoririi Sfântului Mitropolit Antim Ivireanu*”⁸ - până la Mihalache Moldoveanu. Acesta din urmă realiza prima carte de sine stătătoare, de acest fel, în limba română. Și lista poate continua cu cărțile tipărite de Macarie Protopsaltul, de Anton Pann, Dimitrie Suceveanu etc.

Manuscrisele muzicale din fondul bibliotecii Seminarului Teologic *Veniamin Costachi* de la Mănăstirea Neamț reprezintă o altă categorie deosebit de importantă; total necunoscute cercetării, fișate recent - nouă la număr, - deoarece ele nu dovedesc legături directe cu școala muzicală din vatra culturală nemțeană. De altfel, între cele două vetre - Mănăstirea Neamț și Iași - se va înregistra și pe plan muzical o interferență, uneori greu de identificat și mai ales de separat, ceea ce a înlesnit prezenta în ambele vetre a acelorași fenomene, a unor personaje comune și a unor momente de maximă importanță, ce vor fi evidențiate și din perspectiva ieșeană, în următorul volum consacrat Capitalei Moldovei, unde mitropolitul muzician Veniamin Costachi se înconjurase de noua generație a muzicii bizantine a secolului, Petru Lampadarul, Grigore Vizantie, Gheorghe Paraschiade, Nichifor arhidiaconul, Dimcea cel tânăr, Macarie Ieromonahul, Nectarie Frimu, Dimitrie Suceveanu etc.

O bună parte din manuscrisele muzicale de la Mănăstirea Neamț din perioada paisiană și post-paisiană sunt românești sau cuprind cântări în limba română unele fiind transcrise ulterior. Se poate conchide că în timpul stăreției Sf. Paisie, Mănăstirea Neamț a înregistrat culmea dezvoltării muzicii de cult, ea fiind practică în limbile greacă, română și slavonă și în ambele forme: monodică și corală.

⁷ Diac. Ioan Ivan, *Manuscrisele de muzică psaltică de la Mănăstirea Neamț*, în „MMS”, anul XXXVI, nr. 9-12, 1960, p. 604.

⁸ Constantin Secară, *Cântarea bizantină, pecete a Ortodoxiei - Mari protopsalți români* în „Lumea Monahilor” anul II, nr. 2 (8) Februarie 2008, p. 22.

Școala nemțeană este, firesc, cel mai bine reprezentată, prin străluciții săi protopsalți, Iosif Schimonahul, Visarion Duhovnicul, Dorothei Iordachiu, cu Calinic protopsaltul Slatinei, posibil adept al școlii lui Iosif, prin Alexandru Podoleanu și Gavriil Scriban, Irinarh Vântu, Gherasim Stamate și Filotei Moroșanu și ajungând până la ultima generație de psalți, Silvan Nistor, Victor Ojog și Chiril Arvinte.

Dintre profesorii școlii nemțene din secolul încheiat acum două zeci de ani, care s-au remarcat prin activitatea interpretativă, ca psalți și dirijori de cor, sau prin cercetări de bizantinologie muzicală, trebuie amintiți Atanasie Dincă, Victor Ojog, Ioan Ivan, Stefan Alexe, Sebastian Barbu-Bucur, Anibal Panțiru, ș. a. Lor li se adaugă unul dintre ultimii renumiți psalți nemțeni, protosinghelul Chiril Arvinte (1897 - 1968), cunoscut prin interpretările sale de excepție la catedrala episcopală din Roman - unde a fost canonarh - la cea din Curtea de Argeș, de la catedrala Mitropoliei Ungrovlahiei, de Mănăstirea Cernica, Mănăstirea Căldărușani și la Neamț, unde este și înmormântat.

Specializat în istoria vieții culturale și duhovnicești a Mănăstirii Neamț, venerabilul profesor și arhidiacon Ioan Ivan⁹, „patriarhul diaconilor” - cum inspirat l-a numita părintele Clipa - a acordat o deosebită atenție și fenomenului muzical, restituind cercetării și istoriei culturii noastre codice și personalități muzicale nemțene. La rândul său, eminentul patrolog Ștefan Alexe s-a aplecat cu migală, în anii stagiului său de profesor la Seminarul Teologic de la Mănăstirea Neamț nu numai asupra rolului lui Niceta de Remesiana în ecumenicitatea patristică din secolele IV și V, dar și asupra unor manuscrise nemțene cu caracter muzical, cu precădere asupra celui grecesc al lui Visarion Protopsaltul. Ei deschid drumul cercetării bogatului tezaur de spiritualitate românească și ortodoxă, cristalizat și adunat de-a lungul secolelor.

Arhimandritul, psaltul și profesorul Victor Ojog (1909-1973), absolvent al Academiei de muzică religioasă din București, egumen al Mănăstirii Neamț a fost timp de un deceniu (1949 - 1959) profesor de muzică psaltică și dirijor al corului Seminarului teologic din Mănăstirea Neamț, unde-și avea și metania și este înmormântat. Lucrarea sa de căpetenie rămâne *Anastasimatarul*, tipărit în mănăstire în 1943, multiplicat prin xerografiere de Academia de Muzică din București. Lucrarea este considerată „*una dintre cele mai valoroase alcătuirii psaltice cunoscute*”¹⁰ reprezentând un echivalent al prelucrărilor cântărilor lui Macarie, Anton Pann și Ștefanache Popescu realizate de profesorul său Ion Popescu-Pasărea. Tradiția urmărită de Victor Ojog este cea a lui Nectarie Frimu și Dimitrie Suceveanu și a școlii muzicale de la Mănăstirea Neamț. De altfel este și intitulat *Anastasimatarul Sfintei Monastiri Neamțului*.

Afirmându-se încă din anii studenției, putând fi considerat unul dintre cei mai recunoscuți reprezentanți ai Academiei de muzică religioasă, Victor Ojog este

⁹ Vezi autobiografia sa în „Părintele Ioan Ivan de la Neamț – Un arhidiacon erudit și un profesor evlavios”, vol. I, București, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, 2009, p. 13.

¹⁰ Vasile, Vasile, *Mănăstirea Neamț străveche vatră de cultură muzicală*, Iași, Editura Trinitas, 2009 p. 238.

cunoscut și prin creațiile sale psaltice publicate în revista cântăreților bisericești, *Cultura*, patronată de Ion Popescu-Pasărea. Printre acestea reține atenția *Slava la Litia de sâmbătă seara în săptămâna a III-a a Postului mare – «Văzându-Te făptura... »* (1938).

Biblioteca Mănăstirii Neamț păstrează la loc de cinste cele două culegeri muzicale corale, cuprinzând cântări de la Liturghie și alte piese armonizate pentru coruri de voci egale, îndeosebi colinde, care au alcătuit repertoriul dirijat de profesorul Victor Ojog în fața corului Seminarului Teologic - *Ms. nemțean. rom nr. 243*. Cele două culegeri cuprind creații corale aparținând lui Gavriil Musicescu, Alexandru Podoleanu, Ciprian Porumbescu, Basil Anastasescu, Gheorghe Dima, Gheorghe Cucu, D. G. Kiriac, Ioan D. Chirescu, Timotei Popovici, Nicolae Lungu etc.

Peste ani, un alt cărturar nemțean, cel care va lăsa bibliotecii mănăstirii un exemplar din lucrarea sa de licență despre tipăriturile de aici, ne deschide o altă perspectivă asupra rolului cântării în viața esicasmului și a legăturilor lui cu vatra nemțeană. Este protosinghelul Petroniu Tănase, descins din aceeași vatră de cărturărie și cântare bizantină, stareț al chinoviei românești din Athos - Prodromul și purtător al tradițiilor muzicale nemțene, din Sihăstria și Slatina în comunitățile românești athonite.

Toate acestea conturează la Mănăstirea Neamț profilul unei puternice scoli muzicale dublată de unul dintre puternicele centre tipografice de muzică și de primele înjghebări de muzică bisericească corală.

Principalele trăsături ale acestei puternice și complexe vetre de cultură muzicală din țara noastră pot fi sintetizate în linii mari, astfel:

- cele mai îndepărtate rădăcini ale școlii de la Neamț se pierd în trecutul cețos al istoriei mănăstirii și al vieții creștine din Moldova și din țară;
- s-ar putea ca vetrei spirituale a Neamțului să-i aparțină cele mai vechi urme ale unei imnografii autohtone, sfinților deveniți patroni ai spiritualității și ai vieții religioase (Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, Cuvioasa Parascheva, Sfântul Paisie Velicicovschi etc), consacându-li-se creații de cult transmise până în timpurile noastre;
- în acest fond se găsește ponderea cea mai importantă a creației protopsalților reprezentativi ai vetrei muzicale nemțene: Iosif Schimonahul, Visarion Duhovnicul, Dorothei Ieromonahul - pentru a ne limita doar la cei din epoca paisiană și post-paisiană;
- fondul investigat ilustrează aspecte inedite privind relațiile dintre anumite comunități monahale românești - pe de o parte - și româno-athonite - pe de altă parte, scoțând la iveală noi figuri reprezentative ale muzicii bizantine, cum ar fi: Teofan Cristea, Andronic Bălan-Popovici, Calinic Ieromonahul, Ștefan Tătaru, Dorothei Iordachiu etc;
- ultimii reprezentanți ai acestei importante vetre muzicale, în bună parte cunoscuți direct, prin ucenicia cu ei, realizează adevărate incursiuni în trecutul muzical, salvând de la uitare și pierdere valori ce-și cer restituirea nu numai documentară dar și ca repere pentru direcții autentice stilistice;

- fondului nemțean se adaugă manuscrise aflate în fondurile mănăstirilor învecinate, făcând parte din aceeași vatră spirituală, unde și-au căutat drumul isihast Teodora de la Sihla sau Rafail de la Agapia: bibliotecile mănăstirilor Agapia, Secu, Văratec, ori aflate în fonduri mult mai îndepărtate, dar provenind de la copiii nemțeni: Biblioteca ecumenică *Dumitru Stăniloae* a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Biblioteca Centrală Universitară *Mihai Eminescu* din Iași¹¹, Biblioteca Mănăstirii Bucium - Iași, Biblioteca Fundației Stavropoleos din București, a Mănăstirii Dintr-un lemn din Vâlcea și a Mănăstirii Ciolanu, cea a Facultății de Teologie din Sibiu, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Sfântului Sinod, Muzeul de istorie din Râmnicu Vâlcea, Arhiva Națională a Moldovei de la Chișinău și un puternic fond aflat în biblioteci grecești, rusești, sârbești și românești din Sfântul Munte Athos.

Bibliografie selectivă

Furtună, D., *Ucenicii starețului Paisie*, București, 1928.

Iorga, Nicolae, *Mănăstirea Neamțului...*, p. 44.

Ivan, Ioan, *Manuscrisele de muzică psaltică de la Mănăstirea Neamț*, în “Părintele Ioan Ivan de la Neamț – Un arhidiacon erudit și un profesor evlavios”, vol. I, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009.

Ivan, Ioan, *Manuscrisele de muzică psaltică de la Mănăstirea Neamț*, în MMS, anul XXXVI, nr. 9-12, 1960.

Secară, Constantin, *Cântarea bizantină, pecete a Ortodoxiei - Mari protopsalți români* în “Lumea Monahilor” anul II, nr. 2 (8) Februarie 2008.

Vasile, Vasile, *Mănăstirea Neamț străveche vatră de cultură muzicală*, Editura Trinitas, Iași, 2009.

http://www.stavropoleos.ro/files/costin_moisil_anastasimatarul.rtf (accesat 15 martie 2021)

<http://www.sfant.ro/sfinti-romani/ieroschimonahul-iosif-protopsaltul-manastirea-neamt-2.html> (accesat 15 martie 2021)

http://www.bcu-iasi.ro/resurse_electronice (accesat 10 martie 2021).

---

¹¹ http://www.bcu-iasi.ro/resurse_electronice (accesat 10 martie 2021)